

Львівський державний університет ім. Івана Франка

Долинська Мар'яна Львівна

УДК 9 (47.743+436+438) 15-18

**УКРАЇНСЬКА ДІЛЬНИЦЯ ЛЬВОВА
У XVI-XIX СТ.
(СОЦІОТОПОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА)**

07.00.01 — історія України

Автореферат дисертації на здобуття
наукового ступеня кандидата історичних наук

Львів — 1997

AB 39.250

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі новітньої історії України
Львівського державного університету ім. Івана Франка
Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор
кафедри історії слов'янських країн
Львівського державного університету
ім. Івана Франка
Крикув Микола Григорович

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор, академік НАН України
Ісаєвич Ярослав Дмитрович, академік-секретар відділення
історії, філософії і права НАН України, заступник голови
ЗНЦ НАН України, директор Інституту українознавства
ім. Івана Крип'якевича НАН України (м. Львів)

кандидат історичних наук **Александрович Володимир
Степанович**, доцент кафедри давньої історії України
Львівського державного університету ім. Івана Франка

Провідна установа: Інститут української археографії та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України

Захист відбудеться 30 грудня 1997 р. о 15 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.04.04.11
у Львівському державному університеті ім. І. Франка
(290000, м. Львів, вул. Університетська, 1)

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці
Львівського державного університету ім. Івана Франка
(Львів, вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розісланий 29 листопада 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент Сухий О.М.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00737711 (Q)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Протягом тривалого часу існування Львова внаслідок дії різних чинників не витворився повноцінний погляд на його історію з врахуванням головних аспектів міського життя. Роки після Другої світової війни, за незначними винятками, не сприяли об'єктивному і повному дослідженню історії міста. Розглядалося обмежене коло проблем, зокрема, економічного розвитку та соціального протистояння.

В історії Львова залишилось кілька відкритих питань, насамперед таких кардинальних, як час та місце його виникнення, час надання місту магдебурзького права та інші.

Унікальність Львова, зокрема, базується на своєрідності властивої йому моделі взаємодіяння різних культур. Місто знаходилося на магістральному шляху Європи, який визначав напрями його господарських, культурних, політичних контактів. Упродовж своєї історії Львів входив у різні державні утворення, що мало значний вплив на розвиток міського життя, тип міського самоврядування, форми міжнаціональних стосунків, способи господарювання, розвиток культури.

Зовнішнє, планувальне та об'ємно-просторове вирішення забудови Львова характерне для міст центральноєвропейського культурного регіону. Вже у час пізнього середньовіччя Львів був включений у сферу середньоевропейських міст і вирізнявся з-поміж інших тільки тим, що «місто в мурах» було заселене представниками декількох національно-релігійних груп. Скупчене проживання кожного з цих етносів спричинило територіальний поділ Львова на чотири ділянки.

Історичним парадоксом є факт, що в розташованому на етнічно українських землях Львові проживала незначна частка українських міщан. За традицією, яка склалася в місті, до «руської нації» відносили усіх православних (греків, волохів та ін.). Релігійне, громадське та побутове життя українського населення у пізньосередньовічний та ранньоновітній час концентрувалося в найближчому сусідстві Церкви Успення Пресвятої Богородиці у східній частині «міста в мурах». Тут розташовувалася переважна більшість приватних кам'яниць міщан-українців, тут з початку XVI ст. знаходилися громадські заклади Ставропігії (друкарня, книгарня, школа та ін.).

Окремі питання львівської історії неможливо вивчити без чіткого топографічного уявлення про розташування львівських національно-релігійних дільниць, вулиць і менших одиниць за-будови.

Локалізація пізньосередньовічної та ранньоновітньої забудови необхідна для дослідження проблем соціальної топографії. Метод соціотопографії полягає у паралельному і рівноцінному дослідженні просторового та функціонального розвитку міста і його елементів, з одного боку, та самого міського організму, з другого боку. Соціотопографічний аналіз передбачає накладання соціальної структури населення на топографічну підоснову, що може здійснюватись на двох рівнях — у макро- та мікромасштабах. Предметом студій на мікрорівні виступають найменші одиниці міського організму: вулиця, парцеля та будівля.

Власна кам'яниця, крім того, що була необхідною умовою для набуття особою міського права, засвідчувала певний маєтковий, а отже і громадський статус її власника. Студії розвитку та змін групи прилеглих та об'єднаних певними ознаками львівських середньоміських кам'яниць із визначенням конкретного місця їхнього розташування дозволяють вивчити не тільки суто будівельну та урбаністичну історію, але й ширшу картину соціально-економічного та культурно-національного розвитку міста чи його частини.

Деталізоване дослідження невеликої території дає змогу аналізувати джерела з такою повнотою, яка була б неможливою при розгляді обширніших теренів. Тим самим вивчення однієї дільниці дозволяє виявляти подробиці й закономірності, які непомітні в дослідженнях загальноміського масштабу. Актуальність праці зумовлюється також тим, що у невеликому «руському» кварталі Львова протягом тривалого часу зосереджувалися провідні українські суспільно-політичні та освітні інституції регіонального і загальнонаціонального значення.

Об'єктом дослідження є забудова двох кварталів, що були ядром руської дільниці (Plateae Ruthenicae) ранньоновітнього Львова. Вони сформувалися у межах мурів пізньосередньовічного Львова і на сході прилягали до оборонних мурів. Один з цих кварталів обмежений сьгоднішніми вулицями Підвальною, Руською, Івана Федорова та сквером — від півночі; у південно-східному куті кварталу до кам'яниць прилягає ансамбль Ус-

пенської церкви. Другий квартал до початку ХХ ст. розташовувався на території теперішнього скверу, що тягнеться попри південний фасад колишнього Домініканського монастиря.

Предметом дослідження є процес розвитку та змін у планувальній та просторовій структурі названих кварталів, взаємодія економічних, соціальних, культурних та будівельних процесів.

Метою роботи є дослідження еволюції структури нерухомої власності у взаємодії із соціально-економічним та культурним розвитком міста на прикладі історії двох кварталів у колишній українській дільниці Львова поблизу ансамблю Церкви Успення Пресвятої Богородиці в XVI-XIX ст. Відповідно до мети в дисертаційній роботі поставлено такі завдання:

1. Визначити динаміку змін парцелярного поділу дільниці у взаємозв'язку із національним та соціальним складом мешканців.

2. Розглянути процес розвитку функціонального використання кам'яниць протягом ХІХ ст., з'ясувати характерні зміни їхнього зовнішнього вигляду, виявити соціальні та політичні чинники процесу.

3. Ідентифікувати конскрипційну нумерацію, що вживалася для означення нерухомої власності в австрійський період.

4. Встановити традиційні назви кам'яниць, вживані протягом ХVІІІ ст. В межах опрацьованої джерельної бази встановити локалізацію кам'яниць із тогочасними традиційними назвами на період ХVІ-ХVІІІ ст., з'ясувати їхнє призначення та використання, встановити власників.

5. Визначити, яким чином використовував свої кам'яниці, розташовані в кварталі обабіч Церкви Успення Пресвятої Богородиці. Ставропігійський Інститут.

6. Локалізувати приміщення Ставропігійської друкарні.

Територіальні межі. Ядро української дільниці Львова в пізносередньовічній та ранньомодерній час розташовувалося в східній частині міста обабіч церкви Успення Богородиці і межувало із вірменською дільницею від півночі, іудейською — від півдня та римо-католицькою — від заходу.

Хронологічні рамки, що охоплюють ХVІ-ХІХ ст., збігаються з періодом активного функціонування Ставропігійського братства (від 1788 р. — Інституту) і зумовлені також можливостями застосування ретроспективної методики локалізації конкретних

кам'яниць. Спершу кам'яниці колишньої української дільниці Львова локалізовані для австрійського періоду, що й дало змогу здійснити екскурс у XVI-XVIII ст.

Методологічна основа. Для дослідження історії кам'яниць української дільниці середмістя Львова в контексті соціально-культурного розвитку міста напередодні і в XIX ст. застосовано історико-порівняльний метод, елементи джерелознавчого, картографічного, графічного та іконографічного аналізу.

Використано схему періодизації української історії, запропоновану Іваном Лисяком-Рудницьким. Ця схема ґрунтується на реальній структурі історичного процесу, органічно вписує українську історію в загальноєвропейський розвиток, одночасно виявляючи незаперечний факт відносної відсталості та маргіальності України порівняно з географічним ядром західної цивілізації. Україна пережила всі стадії європейської еволюції, проте загальні європейські соціальні та культурні тенденції досягали її з певним запізненням і часто в послабленому вигляді.

Приймаючи вказану схему, отримуємо досить чітку періодизацію для історії Галичини та Львова. Обминаючи невирішену на сьогоднішній день проблему часу виникнення та місця розташування найстаршої дільниці міста Львова, датуємо його початки умовно серединою XIII ст. (1256 р. — дата першої літописної згадки про Львів). У той час, коли решта українських земель потрапили в залежність від татаро-монголів, політичні інтереси Галицько-Волинського князівства були звернені на Захід. Є підстави вважати, що Галичина від середини XIII ст. перебуває в центральноєвропейському культурному та політичному ареалі. Цей період політичної незалежності Галицького князівства і початковий період його підпорядкування Польському королівству (названий у польській історіографії «німецьким періодом») можна віднести до пізнього середньовіччя.

Кінець XV — середина XVI ст., коли політичні та економічні зміни, зумовлені крахом Візантії та падінням Константинополя, завойованого Османською імперією, отримали своє відлуння у всіх сферах львівського міського життя, є початком ранньоновітнього періоду історії. Завершення ранньоновітньої доби проєктується на 1772 р. — кінець польської окупації та захоплення Галичини Австрійською імперією. І.Лисяк-Рудницький, так само, як деякі інші західні історики, окремо виділяє добу XIX ст.,

тобто період історії, коли загальноєвропейська культура остаточно сформувалася як цілісність. Для Галичини цей період можна обмежити конкретними датами 1772-1914 рр.

У роботі для ідентифікації місць розташування конкретних кам'яниць на топографічній підоснові середмістя Львова застосовано ретроспективний метод. Для австрійського часу це не складає жодних труднощів, оскільки ідентифікація місця розташування здійснюється на підставі існуючих тоді конскрипційних номерів кам'яниць. А далі, користуючись встановленою конскрипційною нумерацією, можна продовжувати дослідження локалізації нерухомості в глибину часу, ототожнюючи конскрипційні номери з традиційними назвами кам'яниць, які побутували в ранньоновітній період.

Стан наукового опрацювання теми. Спеціальних наукових досліджень, присвячених локалізації пізньосередньовічної забудови середмістя Львова, вивченню становлення, консервації чи змін парцелярного поділу кварталів у ранньоновітній період і протягом ХІХ ст., історії львівських кам'яниць та їхніх господарів, практично немає.

Цінну інформацію щодо поставлених питань можна знайти, студіюючи три напрями історичних досліджень Львова, які безпосередньо пов'язані з проблемою соціально-культурного розвитку міста, зокрема колишньої української дільниці. Йдеться про історію Ставропігійського братства, а пізніше Ставропігійського Інституту, історію львівської архітектури й урбаністики, а також роль магдебурзького права на терені Львова.

У контексті вивчення історії Львова, починаючи вже з 30-х років ХІХ ст., дослідники досить значну увагу надавали проблемі функціонування Ставропігійського братства та Інституту. Ставропігія розглядається як світське об'єднання, що мало неабиякий вплив на громадський, культурний, освітній розвиток українського населення. Питання, де саме, в яких приміщеннях і кам'яницях розташовувалися ставропігійські інституції (заклади), де і як мешкали братчики Ставропігії, вперше торкнувся Денніс Зубрицький у своїй відомій «Хроніці»¹. Викладаючи

¹ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника Національної Академії наук України. — Від. рукописів. — Ф. 4 (Баворовські), стр. 213: Kronika niegdys bractwa, a teraz Instytutu Stawropygianskiego Lwowskiego od roku 1521 do

історію Ставропігійського братства, вчений лише між іншим згадує кам'яниці й крамниці Ставропігії та її братчиків.

На початку ХХ ст. була опублікована розвідка Ф.Свистуна про українських будинковласників Львова ХVІІІ ст.² Як пояснює автор у дуже короткій передмові, це список, датований 1870 р., який склав невідомий службовець львівського магістрату, котрий на підставі міських табулярних книг виявив українців — власників кам'яниць у Львові. У вивченні місць розташування кам'яниць колишньої руської дільниці публікація Ф.Свистуна відіграє роль своєрідного довідника.

Першим конкретно визначив межі руської дільниці І.Крип'якевич ще у 1907 р.³ Вчений немало увагу приділив нерухомим володінням, змінам їхніх власників, зовнішньому та внутрішньому вистрою будинків⁴. Свої студії І.Крип'якевич обмежив вузькими рамками першої половини ХVІ ст. Ніби хронологічним продовженням поданих ним відомостей є праця Ф.Срібно-го⁵, в якій детально описано зовнішній і внутрішній вигляд будинків, їхню вартість, власників, здійснено спробу локалізувати кам'яниці.

Дослідник Ставропігійського братства Я.Ісаєвич за традиційними назвами визначив братські кам'яниці: окремо — Руської вулиці (дільниці), окремо — середньоринкові⁶. Цінними є джерелознавчі дослідження М.Капраля. Аналізуючи міські фінансові книги другої чверті ХVІ ст., дослідник застосовує елементи соціотопографічного аналізу, що дозволяє йому показати соці-

roku 1650; спр. 214; Kronika niegdys bractwa, a teraz Instytutu Stawropigianskiego Lwowskiego od roku 1651 do roku...

² Свистунъ Ф. И. Русскіе домовладѣльцы въ Львовѣ въ ХVІІІ вѣкѣ // Вѣстник «Народного дома» — Львовъ, 1909. — С. 171-181.

³ Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині ХVІ ст.: дослідження і матеріали // Львівські історичні праці. Джерела. — Львів, 1994. — Вип. 2. — С. 16.

⁴ Крип'якевич І. Львівська Русь... — С. 32-39; Його ж. Русини властители у Львові в першій половині ХVІ ст. // Науковий збірник, присвячений проф. Михайлові Грушевському. — Львів, 1906. — С. 219-236.

⁵ Срібний Ф. Студії над організацією Львівської Ставропігії від кінця ХVІ до половини ХVІІ ст. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ) — Львів, 1912. — Т. 111. — С. 5-20; Т. 114. — С. 29-76.

⁶ Ісаєвич Я. Д. Джерельні матеріали з історії українського мистецтва ХVІ-ХVІІІ ст. в архіві Львівського братства // Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. Спеціальні історичні дисципліни. — К., 1968. — С. 100.

ально-виробничу та національно-релігійну структуру населення Львова вказаного періоду⁷.

Історію забудови колишньої руської та інших дільниць ранньоновітнього Львова вивчає Г.Кос⁸. Окрім характеристик кам'яниць, їхнього зовнішнього та внутрішнього вигляду, значна увага дослідниці звернена на особистості та родини, що заселяли ці споруди.

З іншого боку, в історії архітектури та урбаністики досі акцент ставиться на вивченні історії побудови і розвитку унікальних, переважно сакральних та громадських, споруд і комплексів, палацово-паркових ансамблів, загальній історії урбаністики. Цей напрям студій здійснювали переважно польські дослідники. Численна польська історіографія львівської архітектури та урбаністики, незважаючи на певну заідеологізованість і упередженість у висвітленні долі українців у Львові, має чимало цінного фактажу щодо історії львівських будівель⁹. Широку панораму патриціанського та міщанського життя у Львові XVI-XVII ст. змалював В.Лозинський¹⁰. Хоча його праця дещо тенденційна й однобока, але вона рясніє відомостями про львівські родини та їхні кам'яниці: надзвичайно цінними є додані до книги ілюстрації, на яких, зокрема, зображені деталі архітектурного вистрою

⁷ Капраль М. Брати Рогатинці — старійшини Львівського Успенського братства // Україна в минулому. — Київ: Львів, 1992. — Вип. 2. — С. 50-60; Його ж. Актові матеріали до біографії Івана Красовського за 1574-1619 рр. // Україна в минулому. — 1993. — Вип. 4. — С. 90-131; Його ж. Станово-професійна структура населення Львова у другій чверті XVI ст. (за матеріалами міських рахункових книг) // Україна в минулому. — 1994. — Вип. 6. — С. 7-34; Його ж. Демографія Львова XV — першої половини XVI ст. // Львів: Історичні нариси. — Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича, 1996. — С. 67-81.

⁸ Кос Г. Українська дільниця середньовічного Львова (до питання історії будівництва та архітектури XV-XIX ст.) // Україна в минулому. — 1994. — Вип. 5. — С. 66-75; Її ж. З історії забудови вірменської дільниці у Львові // Записки НТШ. — Львів, 1994. — Т. 227: Праці секції мистецтвознавства. — С. 289-295; Кос Г., Федина Р. Вулиця Руська у Львові. — Львів, 1996.

⁹ Ciarewiczowa J. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. — Lwów, 1938; Ejusd. Kłeski zaraz w dawnym Lwowie. — Lwów, 1930; Szolginia W. Historiografia architektury i urbanistyki dawnego Lwowa. — Warszawa, 1989; Janeczek A. Studia nad początkami Lwowa — bilans osiągnięć i potrzeb badawczych // Rocznik Lwowski 1993-1994. — Warszawa: Instytut Lwowski, 1994. — S. 7-36.

¹⁰ Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. — Lwów, 1902.

львівського житла. Дослідником архітектури Львова всіх періодів був Т.Маньковський. На прикладі Львова кінця XVIII-XIX ст. він вперше простежив зв'язки між політико-економічною ситуацією та розвитком будівництва й урбаністики¹¹. У праці Л.Харевичової описано історію кам'яниць на площі Ринок, 4, пов'язано її з долею всіх власників будинку та стисло викладено історію решти кам'яниць, розташованих на ринковій площі. Матеріали дослідження пізньосередньовічного Львова, втілені у створеній на підставі архівних документів та іконографічних джерел пластичній панорамі міста, були опубліковані Ю.Вітвіцьким та В.Томкевичом¹².

На сьогоднішній день проблеми будівельної історії львівського середмістя студіює ряд українських мистецтвознавців та архітекторів. В.Вуйцик у довідникових виданнях та окремих статтях подає широкую картину розвитку міста в цілому та історію окремих будівель¹³. Т.Трегубова на підставі дослідження архівних документів здійснила гіпотетичну реконструкцію планувальної структури львівського середмістя на період XIV-XVIII ст.¹⁴ Ансамбль будівель (рядової забудови та сакрального комплексу) вул. Руської дослідив І.Могитич¹⁵, а Р.Могитич аналізує генезу планування та парцеляції «міста в мурах»¹⁶.

¹¹ Mańkowski T. Początki nowożytnego Lwowa w architekturze.— Lwów, 1923; Ejusd. Lwowskie kościoły barokowe.— Lwów, 1929; Ejusd. Lwowski cech malarzy w XVI i XVII wieku.— Lwów, 1936.

¹² Witwicki J. Panorama plastyczna dawnego Lwowa.— Lwów, 1938; Tomkiewicz W., Witwicki J. Obwarowania Lwowa i ich przemiany do XVIII w. // Kwartalnik Architektury i Urbanistyki.— Warszawa, 1971.— Z. 2-3.— S. 91-204.

¹³ Вуйцик В.С., Липка Р.М. Зустріч зі Львовом. Путівник.— Львів, 1987; Вуйцик В.С. Державний історико-архітектурний заповідник у Львові.— Вид. 2.— Львів, 1991; Його ж. Архітектурний ансамбль Успенського братства: реставрація та обнови // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні. Доповіді та повідомлення наукової конференції 4-5 квітня 1996 року.— Львів, 1996.— С. 23-31.

¹⁴ Трегубова Т., Мих Р. Львів. Архітектурно-історичний нарис.— К., 1989; Трегубова Т. Реконструкція розпланування середньовічного Львова за письмовими джерелами // Архітектурна спадщина України.— К., 1996.— Т. 3.— Част. 2.— С. 17-31; Еє же. Планировка средневекового Львова // Строительство и архитектура.— К., 1968.— № 6.— С. 17-19.

¹⁵ Могитич І.Р. Ансамбль вулиці Руської.— Львів, 1982.

¹⁶ Могитич Р. Планувальна структура львівського середмістя і проблеми його датування // Записки НГШ.— Т. 227.— С. 279-288; Його ж. Елементи регулярного планування у містах княжої Галичини // Міжнародна наукова конфе-

Проблема функціонування магдебурзького права у Львові теж ще очікує свого глибокого дослідження¹⁷. Необхідно враховувати, що саме згідно з локаційними засадами виникла планувальна структура міста, регламентувалися виміри парцель, ширина фасадів, поверховість¹⁸, відбувалися процеси збору податків, поділу майна, включаючи нерухому власність.

Завершуючи огляд літератури, можна зробити висновок, що дані про місця конкретного розташування львівської рядової забудови розсіяні в різних дослідженнях, але немає жодної спеціальної праці, безпосередньо спрямованої на дослідження локалізації забудови та вивчення історії кам'яниць і соціотопографії української дільниці.

Джерельна основа. У дослідженні використані архівні матеріали, зокрема книги реєстрації податків (шосу) та деякі інші документи із фонду Львівського магістрату Центрального державного історичного архіву України у Львові, ряд документів фонду Львівської Ставропігії з цього ж архіву, будівельні справи з фонду Львівського магістрату Державного архіву Львівської області. Важливим джерелом для застосування соціотопографічного аналізу є допоміжні джерела: довідники-путівники, історичні карти, плани та креслення, іконографічні матеріали. Своєрідними джерелами для дослідження виступають уже згадані рукописна хроніка Д.Зубрицького та публікація Ф.Свистуна.

Наукова новизна. Дисертаційна робота є першим спеціальним дослідженням питання, котре не вивчалось історичною наукою. У ній розглянуто взаємодію планувального та об'ємно-просторового розвитку української дільниці Львова з соціально-економічними та культурними факторами (характером і функціями будинків, розвитком будівельної і технічної думки, зміною стилевих та естетичних поглядів). Вперше застосований ретроспективний метод: для локалізації нерухомої власності, ідентифікації сучасних адрес будинків із традиційними назвами кам'яниць ранньоновітнього часу використаний проміжний аналіз кон-

ренція «Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції» (м. Галич, 19-21 серпня 1993 р.). Тези доповідей та повідомлень. — Львів, 1993. — С. 90-91.

¹⁷ Гошко Т. Львівська магдебургія через призму окремих рукописних джерел (XIV-XVIII ст.)//Україна в минулому. — Київ: Львів, 1992. — Вип. 2. — С. 27-49.

¹⁸ Janiůž J.S. Mieszczkańska kamienica krakowska. Wiek XIII-XV. — Kraków: Wrocław, 1983.

скрипційної нумерації. Отже, в науковий обіг впроваджуються нові дані про розташування кам'яниць, котрі традиційно відносяться до Plateae Ruthenicae, місця знаходження ряду парцель та громадських споруд (друкарні Ставропігії), конкретно прив'язаних до плану середмістя.

Положення, які виносяться на захист:

1. Ядро української дільниці у ранньоновітній час обіймало квартал, безпосередньо прилеглий до Успенської церкви, та західну частину сусіднього, неіснуючого сьогодні кварталу, а її периферії дифузно поширювалися у сусідні дільниці міста.

2. Від початку XVI ст. нерухома власність української дільниці поділялася на приватну та громадську.

3. Внаслідок дії юридичних норм при успадкуванні нерухомого майна ділянка (парцеля) та забудова на ній поділялися між усіма спадкоємцями. Володіння кількома співвласниками однією парцелею чи зосередження сусідніх кам'яниць у руках одного господаря спричинили помітні зміни у первісному парцелярному поділі. Особливо сприятливим фактором для стирання меж поміж ділянками була громадська власність.

4. Ядро і периферії української дільниці до початку XIX ст. були заселені переважно українцями — братчиками Ставропігії. На початку XVIII ст. тут появляються євреї — винаймачі помешкань та крамниць. У XIX ст. кам'яниці переважно переходять у їхню власність.

5. У ранньоновітній час типова забудова парцелі складалася з чільної кам'яниці та господарських споруд і мала поліфункціональне призначення як мешкання і місце праці однієї міщанської родини. В XIX ст. переважна кількість кам'яниць була перетворена у чиншові. Ренесансовий вистрій ранньоновітнього часу змінився на класицистичний австрійського зразка, характерний для XIX ст.

6. Від 1611 р. друкарня Ставропігії розташовувалася у Мисцівській кам'яниці, пізніше — на її місці в північно-східному куті кварталу при Успенській церкві. У 1852 р. її перенесли в будинок на вул. Руській, 3-5, а після 1904 р. — в кам'яницю при вул. Бляхарській, 9.

Практичне значення дослідження полягає в отриманні нової інформації з історії Львова. Висновки та матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані в узагальнюючих та спеці-

альних працях з історії Львова та історії Ставропігії, в науково-популярній літературі. Методику локалізації можна застосувати при вивченні історії забудови інших дільниць Львова та міст Галичини. Матеріали дослідження можуть згодитися при здійсненні практичної або гіпотетичної реконструкції і реставрації забудови кварталів колишньої української дільниці Львова.

Апробація роботи. Основні положення дисертації були обговорені на засіданні кафедри нової історії України Львівського державного університету ім. І.Франка, опубліковані в ряді наукових і науково-популярних статей та викладені у виступах на таких міжнародних та українських конференціях: XI Федоровському семінарі Інституту українознавства АН України (Львів, 1993), Міжнародному симпозиумі «Архітектура Галичини ХІХ-ХХ ст.», присвяченому 150-річчю заснування Львівської політехніки (Львів, 1994), V та VII Міжнародних круглих столах «Історія релігій в Україні» (Львів, 1995 та 1997), Українсько-австрійському науково-методичному семінарі «Книга міст Галичини» (Львів, 1995), Науковій конференції кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів (Львів, 1995), «Ставропігійських читаннях» Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України (Львів, 1995), Міжнародному симпозиумі «Проблеми охорони та регенерації історичних міст України на прикладі Львова» (Львів, 1996), науково-практичній конференції «Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних» (Львів, 1996), Сьомій і Восьмій науковій сесії наукового товариства ім. Шевченка (Львів, 1997).

Терміни, поняття та власні назви. Зважаючи на те, що в різних документах терміни і власні назви подані в різних транскрипціях, у роботі пояснено окремі основні терміни.

Руська дільниця — відповідає сучасному поняттю «українська», в роботі вживається і латинський відповідник терміну «Platea Ruthenica».

Парцеля — приватне земельне володіння. В умовах міста, яке жило згідно із засадами магдебурзького права, парцеля мала строго уніфіковані форму та виміри. Синонімами виступають такі терміни як ґрунт, нерухомість, реальність, ділянка.

Кам'яниця — в документах ранняновітнього часу вживаються слова: «lapidea» — для означення мурованого будинку,

«domus» — дерев'яного. В хроніці Д.Зубрицького зустрічаються для означення цього поняття польські терміни «kamienica» та «dom», при вживанні язичія та російської мови — тільки «домъ». Виходячи з того, до яких споруд застосовані ці терміни, можна припустити, що всі вони є синонімами, під якими мається на увазі типова ранньоновітня львівська середміська кам'яниця.

Цвинтар — із контексту вживання слова впливає, що йдеться про церковне подвір'я. Тільки у документах XVI ст. мова може бути про місце поховання.

Так само як терміни, в різних документах та дослідженнях прізвища і традиційні назви кам'яниць подані в різній транскрипції. Щоб не створювати додаткових ускладнень, в дослідженні ці назви передані відповідно до оригіналу. Внаслідок змін, що відбулися у львівській забудові, не завжди можна охарактеризувати місця розташування кам'яниць ранньоновітнього часу за їхніми традиційними назвами, використовуючи сучасну адресну систему. Тому в роботі для локалізації конкретної парцелі або її кам'яниці переважно використовується система конскрипційної нумерації австрійського часу. Назви вулиць подаються такі, які побутували у відповідному часовому зрізі.

Структура роботи. Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та проілюстрована таблицями, схемами, копіями з неопублікованої графіки, фотографій і креслень. Повний обсяг дисертації — 167 с. У списку використаних джерел і літератури — 136 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються хронологічні рамки, мета та завдання роботи, методика здійснення дослідження, його об'єкт та предмет, характеризується наукове і практичне значення, з'ясовуються основні поняття і терміни.

У першому розділі «Джерела» проаналізовано джерельну базу, що дозволяє вивчати розташування, функціонально-просторове вирішення, національну приналежність середньоміських кам'яниць у XVI-XIX ст. Для ранньоновітнього часу основним джерелом виступають податкові реєстри. Цілісний комплекс фінансо-

вих книг Львова, який сформувався у другій чверті XVI ст., є джерельною підставою для кількох напрямів історичних студій міста (в галузі міських фінансів, демографії). Для соціотопографічної характеристики найважливішими є реєстри шосових податків, котрі склалися з декількох частин і ухвалювалися міською радою. Шос були зобов'язані сплачувати середміщани — власники кам'яниць. В шосові книги вносилися списки всієї нерухомої власності в межах «міста в мурах», прізвища чи імена власників та співвласників, суми податку, назви його складових частин, спосіб сплати (одноразово чи частинами), помітки про сплату.

Перелік кам'яниць (парцель) провадився або за прізвищем власника на час складання реєстру, або за традиційною назвою кам'яниці. За умови, що кожен список складався за дільницями, при чому кам'яниці описані послідовно, можна встановити місце їхнього розташування або взаєморозташування. З деяких шосових книг можна отримати також інформацію про те, хто, від кого і коли відкупив кам'яницю, як використовувалися споруди і які в них були крамниці, відомості про національний склад мешканців, зауваги щодо стану будівель.

Різновидом шосових книг є книги збору ліктевих податків, які вигідно відрізняються тим, що вміщують графу ширини фасаду, подану у ліктях і чвертях. Цінним довідником можна вважати найпізніший з відомих реєстрів ліктевого податку, умовно датований 1768 р. Записи в ньому топографічно послідовні, вони подають уточнення щодо місць розташування кам'яниць. Ще більшої цінності надає цьому реєстрові втручання у записи, мабуть, когось з архівістів XIX ст. На полях книги, біля переважної більшості позицій нерухомої власності, проставлені конскрипційні номери реальностей австрійського періоду, що дозволяє здійснити переведення конскрипційної нумерації на традиційні назви.

Для вивчення забудови у XIX ст. велике значення мають документи будівельного уряду Львівського магістрату (зберігаються у Державному архіві Львівської області). На кожну одиницю нерухомої власності у Львові було заведено окрему справу за її конскрипційним номером, а після 1871 р. — і за орієнтаційною нумерацією. Сьогодні вони зберігаються згідно з адресною системою. На їхній основі встановлено дані про власників, допо-

міжні та господарські приміщення, крамниці, зміни, що здійснювались у будівлях, нові технічні впровадження у спорудах.

Важливим джерелом для вивчення локалізації кам'яниць Ставропігії та її братчиків можна вважати «Хроніку Ставропігійського братства...» Д.Зубрицького. Розповідаючи про історію братства, автор наголошує на найважливіших подіях, подає відомості про його сеньйорів та про братчиків. Натомість він тільки побіжно згадує нерухому власність, котра була куплена, отримана у спадок, продана чи втрачена в інший спосіб. Д.Зубрицький інтерпретував джерела відповідно до свого світогляду, в його тексті не завжди можна розрізнити інформації, взяті з джерел, і ті, які були його припущеннями. У різних місцях тексту, в зв'язку з різними подіями Д.Зубрицький згадує традиційні назви кам'яниць, декілька разів пояснює місце їхнього розташування за допомогою сучасної йому конскрипційної нумерації.

У розділі також проаналізовано допоміжні джерела: довідники-путівники другої половини ХІХ — початку ХХ ст., кадастрові та каластрові карти Львова, будівельні і технічні креслення окремих кам'яниць, іконографічні зображення забудови дільниці. Цей тип джерел більше використовується у працях з історії архітектури та урбаністики, ніж у власне історичних дослідженнях. Без них не можна належно локалізувати кам'яниці на топографічній підоснові та описати їхній зовнішній вигляд.

У другому розділі «Методика локалізації львівської нерухомої власності» аналізуються способи визначення та означення парцель, їхньої забудови у Львові в ранньоновітній та австрійській періоді Львова, з'ясовується походження і закріплення традиційних назв кам'яниць.

У ХVІ-ХVІІ ст. уніфікованої форми, котра би вказувала на місце знаходження будівлі, не було. В документах того часу нерухомості (будинок [domus] або, рідше — кам'яниця [lapidea]) фіксувалися за хресним чи здрібнілим іменем господаря, іноді господніні, та змінювали свою назву після зміни власника. З появою прізвищ міщан вони поступово починають використовуватися для означення парцелі та її чільної кам'яниці. Назви кам'яниць поступово стабілізуються і протягом ХVІІІ ст. традиційні назви кам'яниць Plateae Ruthenicae вже переважно не збігаються з прізвищами господарів.

На переломі XVIII-XIX ст. австрійська влада провела впорядкування засад ідентифікації нерухомої власності. Для облікування різноманітних земельних володінь провадилися спеціальні реєстри (метрики), що супроводжувалися журналами переліку земельних ділянок та їхніх власників і кадастровими картами. Реальним володінням (парцелям) Львова були надані офіційні, так звані конскрипційні номери — наскрізний порядковий ряд чисел, що починався із забудови площі Ринок (ратуші та прилеглих споруд, які отримали №№ 1-13); нумерація будівель провадилась вздовж периметра кварталів подібно до того, як велися записи нерухомої власності у шосових книгах XVIII ст. У першому десятилітті XIX ст. конскрипційна нумерація зазнала незначної зміни. У кварталах, котрі досліджуються, це виявилось у збільшенні кожного порядкового номера на 7. Кам'яницям неіснуючого сьогодні кварталу присвоїли № 183-188, а кварталу, прилеглому до Успенської церкви — № 189-193. У 1867 р., перед переходом міста на самоврядування, було створено комісію з питань орієнтаційної нумерації львівських будинків. Львів був офіційно поділений на 5 дільниць, до номерів будівель котрих додавалися індекс «m» — для середмістя та індекси 1/4, 2/4, 3/4, 4/4 — відповідно для Галицького, Краківського, Жовківського і Личаківського передмість, хоча практично ці індекси використовувалися і протягом попереднього півстоліття.

1871 р., після того, як Львів отримав статус крайової (гмінної) автономії (15 жовтня 1870 р.), у ньому провели впорядкування одонімічних⁷ одиниць, яке полягало у переважному присвоєнні нових назв вулицям та площам і у впровадженні орієнтаційної нумерації їхніх споруд в межах вулиць або площ. Ця система визначення споруд діє у Львові і досі.

З означенням конкретних кам'яниць тісно пов'язані найменування вулиць. Вивчаючи зміни назв львівських вулиць у контексті визначення та локалізації нерухомої власності, необхідно зробити два застереження: 1) до 1871 р. назви вулиць застосовувалися, але не мали офіційного, юридичного статусу, а лише побутовий традиційний характер; 2) термін «вулиця» (Platea) ранньоновітнього часу не можна сприймати в сучасному розумінні слова; він означає квартал чи кілька кварталів, а швид-

⁷ Одоніміка (від грец. οδοσ — дорога і ονομα — ім'я) — підрозділ топоніміки, що вивчає назви вулиць, площ, проспектів, бульварів і т. п.

ше — сукупність парцель, об'єднаних певною ознакою. З методичних міркувань зміну назв вулиць колишньої руської дільниці Львова розглянуто не у хронологічно-висхідному розвитку, а ретроспективно. Вдалося встановити назви всіх вулиць, що оточували досліджувані квартали, від наших днів до XVIII ст.

У *третьому розділі «Формування і розвиток кварталів при Успенській церкві»* розглянуто окремі кам'яниці приватних власників української дільниці Львова у XVI-XVII ст., парцеляцію та власників цієї частини міста в XVIII ст. і процес набуття нерухомої власності Ставропігійським братством. Локалізація забудови на всі ці періоди здійснена за допомогою ретроспективного методу.

Українська дільниця у XVI-XVII ст. охоплювала східну частину «міста в мурах», окремі володіння українських міщан знаходилися неподалік від ядра, але на територіях, котрі традиційно прийнято вважати католицькою, вірменською та іудейською дільницями. Наприклад, кам'яниця «Криве коло» займала наскрізну парцелю, що сьогодні відповідає адресі пл. Ринок, 3 / вул. І.Федорова, 8; кам'яниці Вартановичівська та Іванової знаходилися на території вірменської дільниці на тому місці, де тепер стоїть будинок на вул. І.Федорова, 1, котрий об'єднав щонайменше 4-5 парцель; кам'яниці Войнарівська, Филипівичівська, Миколаєвичівська сьогодні мали б адреси на вул. Руській, відповідно 2, 8, 10. З того ж боку цієї вулиці була кам'яниця черниці Кандиди Лангішової, де вона мешкала зі своїми сестрами-монахинями близько 1637 р. У свою чергу, чотири парцелі неіснуючого нині кварталу (Сеферовичівська, Деноваковичівська, Стецьковича і Юхновська) належали вірменам, якщо виходити з критерію визначення національності зі звучання імені та прізвища, що проявилось у традиційних назвах кам'яниць та відомостей із заяви 1541 р. про кам'яницю Юхна Стецьковича — вірменина.

Львівські українські міщани з XVI ст. мешкали переважно у кам'яницях, хоча зустрічаються ще дерев'яні будинки. Кам'яниці були типового ренесансового об'ємно-просторового та архітектурно-мистецького вирішення, мали два-три поверхи і призначалися для житла та господарської діяльності однієї родини.

Протягом усього XVIII ст. у кварталі, який замикається в своєму південно-східному куті ансамблем Успенської церкви,

три кам'яниці, що звернені чільними фасадами до вул. Руської бічної, перебували у приватній власності і мали назви Греогоровичівська, Теодозія та Аведикевичівська. Співвласниками двох перших були Папари, третьою володіла родина Яськевичів.

Назви всіх кам'яниць неіснуючого тепер кварталу встановлені на підставі інвентарів ліктевих податків з 60-х років XVIII ст. На той час всією східною частиною кварталу, можливо, включено з наріжною північно-західною Миколаєвичівською (Миколи Стечковича) кам'яницею, володів Домініканський монастир. У приватній власності перебували три кам'яниці, звернені до вул. Руської бічної, при чому дві ненаріжні вже були об'єднані в руках одного власника — Дзьоковського, котрий належав до родини українських міщан, які мешкали на цій парцелі з середини XVI до початку XIX ст.

Співставлення даних про вимір ліктевого податку з австрійськими картами Львова дозволяє припустити, що конфігурація парцель у XVIII ст. приблизно відповідала тій, яка зафіксована графічно у 30-50-х роках XIX ст. Більшість із них мали нетипову форму або виміри, що непрямо засвідчує, що первісна парелярна структура кварталів української дільниці в минулому занавала змін. Кам'яниці були дво- або триповерховими, найчастіше належали кільком співвласникам, інколи винаймалися за чинш. Приміщення перших поверхів нерідко використовувалися для торгу або шинкування.

Співставлення прізвищ власників кам'яниць (Папара, Ланґіш, Лавришевич, Русіянович, Лясковський) з відповідними відомостями хроніки Д.Зубрицького вказує, що переважною більшістю приватної нерухомої власності кварталів володіли українці. Проте вже на початку цього ж століття у Балабанівській, Теодозієвській та Греогоровичівській кам'яницях зафіксовані євреї, котрі там винаймали помешкання або торгували різноманітним крамом.

Більшість кам'яниць парного боку нинішньої вул. Руської традиційно належали до Plateae Ruthenicae. Крім нерухомої власності неподалік Успенської церкви українські міщани володіли кам'яницями і в інших дільницях міста. Протягом цілого

XVIII ст. податкові реєстри фіксують як власність українців деякі з середньоринкових кам'яниць*.

Один з привілеїв, яким користувалося Ставропігійське братство з часу свого утворення, полягав у звільненні його нерухомого майна від усіх повинностей, податків та постоїв. Ця пільга спричинила те, що будинки і кам'яниці, які були власністю Ставропігії, рідко трапляються в податкових реєстрах. Локалізацію громадських споруд або братських кам'яниць можна здійснити тільки досліджуючи процес придбання Ставропігією будинків у приватних власників, з'ясовуючи при цьому місця їхнього розташування. Братство придбало в 1611 р. Мисцівську кам'яницю, 1619 р. — кам'яницю Рогатинця, 1656 р. — Мезапетинську, 1672 р. — Теофілевичівську і 1733 р. — кам'яницю Балабана. Початково будинки і кам'яниці використовувалися Ставропігійським братством для громадських потреб організації та її закладів, а в XVIII ст. з'являється тенденція винайму їх у чинш.

Те, що друкарня, один з найвизначніших здобутків братства, функціонувала увесь період XVI-XVIII ст., відомо з документів і досліджень, в яких висвітлена її видавнича діяльність, громадсько-політичне значення, роль у житті Ставропігії. Друкарня в сенсі приміщення, споруди, будівлі декілька разів згадується під час опису лиха, завданого пожежами та у зв'язку з судовими процесами. Винятково важливою є інформація про запусілу «кам'яницю або друкарню руську» в реєстрі збору податку за 1738 р. З документа випливає, що друкарня прилягала до східної межі Греогоровичівської парцелі (наріжної північно-західної в існуючому кварталі). На момент складання реєстру Греогоровичівська кам'яниця від сходу межувала з Мезапетинською. Якщо згадати, що в 1611 р. братство купило Мисцівську кам'яницю, котра, вірогідно, ще в XVII ст. була об'єднана з Мезапетинською парцелею, то випливає, що будівля, в якій була друкарня, розташовувалася між Греогоровичівською та Мезапетинською кам'яницями вздовж лінії вул. Руської вузької, тобто це була Мисцівська кам'яниця чи споруда, збудована на її місці.

Четвертий розділ «Соціотопографічна характеристика території «руської» ділянки в часи австрійського панування» присвя-

* Споруди, які у три ряди тягнулися позаду ратуші посередині ринкової площі.

чений аналізу змін, що відбулися в середмісті Львова, в колишній українській дільниці, після приєднання Галичини до Австрійської монархії. Збіг ряду факторів зумовив порівняно значні перебудови кам'яниць у цій частині міста. Внаслідок бюрократичних вимог, впроваджених австрійською владою, з'явилися нові типи документів.

У 1789 р. архітектор Клеменс Ксаверій Фессінгер описав одну з кам'яниць кварталу, прилеглого до Успенської церкви. Як впливає з тексту документа, йшлося про споруду при вул. Руській бічній, котра пізніше отримала № 190m, а перед тим протягом щонайменше півтора століття була власністю споріднених між собою православних родин Лангішів-Томкевичів-Папар. Даний опис дає уявлення про вигляд і функції міщанської кам'яниці колишньої української дільниці Львова наприкінці XVIII ст. І вузький двовіконний чільний будинок, і тильна офіцина були триповерховими, при чому в першому з них як житлові використовувалися всі три поверхи, а в офіцині — два верхні. Кам'яниця використовувалася як чиншова, бо поділялася на кілька окремих помешкань, що засвідчують окремі входи в ці квартири та приміщення, які мали додаткову функцію кухні. Збудована ще у XVI-XVII ст. згідно з ранньоновітніми традиціями як кам'яниця для однієї родини, вона у XVIII ст. була пристосована для винайму помешкань і отримання чиншу.

Як чиншові в останній чверті XVIII ст. використовували свої кам'яниці не тільки приватні власники, але й громадські об'єднання. У 1795 р. Ставропігійських інститут розпочав ґрунтовну перебудову двох будинків, звернених до вул. Руської⁷. Автором проєкту цієї реконструкції був згадуваний К.Фессінгер. Споруда, збудована на місці колишніх Балабанівської та Нестеровичівської парцель, була задумана як чиншова і відповідала новому поняттю Bürgerhaus з дотриманням усіх загальноєвропейських потреб та вимог свого часу, таких, як окремо розташовані помешкання з входом із внутрішньої сходової клітки, «чорні» двері до кухонь, організація опалення всіх приміщень з отвору, розташованого в куті кухні, влаштування туалетів у межах квартири. Будівництво чотириповерхової восьмиквартирної чиншової кам'яниці з усіма вигодами майже на століття випередило

⁷ Сьогоднішня адреса будинку вул. Руська, 3-5.

надбудову четвертих поверхів у середмісті Львова та появу чиншових будинків на колишніх передмістях.

Подібних засад дотримувався в 1799 р. будівничий ще однієї громадської ставропігійської кам'яниці, збудованої на місці частини нинішнього будинку за адресою вул. Підвальна, 9. Поєднання планувального вирішення, близького до ранньоновітньої дводільно-тротрактової кам'яниці, з однозначним призначенням кожного з трьох поверхів для окремої квартири дозволяє розглядати будівлю як перехідну від кам'яниці львівського міщанина до чиншового будинку.

Відомості про приватні кам'яниці дільниці, їхніх власників та використання дуже скупі. В обох кварталах по три кам'яниці, звернені до вул. Руської бічної, перебували в приватних руках. Їхніми власниками ще частково залишалися нащадки українських міщан, але дуже помітною була тенденція винайму помешкань за чинш євреями.

В неіснуючому нині кварталі північною його частиною продовжував володіти Домініканський монастир, за винятком якогось періоду 30-х років XIX ст., коли середня частина цих об'єднаних парцель використовувалася як артилерійські казарми. Прилегла до них від заходу невеличка кам'яниця, що чільним фасадом виходила на вул. Руську вузьку*, перейшла від отців василіян з Крехівського монастиря до приватних рук.

Ставропігія продовжувала володіти двома наріжними у кварталі при церкві забудованими парцелями зі складною системою конскрипційної нумерації. В 1837 р. у її власність перейшов чиншовий будинок № 190m**.

Щодо громадських закладів Ставропігійського інституту, то джерела та дослідження тільки згадують, що вони розташовувалися «біля церкви». Співставлення різних даних дозволяє припустити, що архів у часи Д.Зубрицького був у кам'яниці, яка своїм південним торцем межувала з дзвіницею. До цієї кам'яниці з боку подвір'я прилягала велика скарбниця. Друкарня була навпроти скарбниці і займала частину колишньої Мезапетинської парцелі (на місці Мисцівської кам'яниці).

* Сьогодні не існує; у 1871-1904 рр. носила назву вул. Зацерковної.

** Північна частина існуючого будинку за адресою вул. І.Федорова, 11-13.

Остання третина XIX ст., коли Львів отримав статус крайової автономії, стала часом значних урбаністичних змін. Колишне «місто в мурах» остаточно втратило свою престижність, його поділ на дільниці за національною ознакою повністю відмер, не було розуміння історико-архітектурної цінності пізньосередньовічної рядової забудови, власники кам'яниць часто змінювалися, більшість нерухомості набули євреї, будинки переважно використовувалися для винайму за чинш за низькими цінами. Усі ці процеси наклали відбиток на кам'яниці неіснуючого нині кварталу. Фізично занепали будівлі під кінець XIX ст. викупив Львівський магістрат і незабаром вирішив їх розібрати, що і було здійснено в першому десятилітті XX ст. Внаслідок цього перестав існувати один із кварталів старої української дільниці міста. Причиною руйнування, окрім незадовільного технічного стану будинків, стали й ідеологічні мотиви, які полягали у знищенні давнього українського кварталу задля кращого експонування Домініканського костелу (як стверджувала у 1896 р. газета «Kurjer Lwowski»).

Інакше склалася доля сусіднього кварталу, прилеглого до Успенського ансамблю. Для розширення роботи Ставропігія у другій половині XIX ст. спрямувала фінансові зусилля на викуп решти кам'яниць кварталу. У 1871 р. було куплено будинок № 191m, у 1884 р. — № 189m*. У власність Ставропігійського Інституту перейшли всі цивільні споруди кварталу. Нові приміщення були потрібні і для отримання прибутків від чиншу, і для використання своїми закладами. Щоб розташувати школу, друкарню, музей, архів та інші установи згідно з вимогами часу, необхідною стала зміна функціонального використання деяких кам'яниць. Після 1852 р. друкарня була перенесена зі старого приміщення (колишньої Мисцівської кам'яниці) у будинок на вул. Руській, 3-5. Під кінець XIX ст. принаймні частина цієї кам'яниці перестала використовуватися як чиншова і в ній розташували, крім друкарні, канцелярію Інституту і, напевно, музей та архів. Верхні поверхи будинку на вул. Бляхарській, 9 могли бути зайняті бурсою та школою. Зміни функцій старих кам'яниць, нові потреби, розвиток технічної думки спричинили те, що на початку XX ст. була здійснена комплексна перебудова

* Південна частина існуючого будинку за адресою вул. І.Федорова, 11-13 та будинок № 9 при цій же вулиці.

всіх кам'яниць кварталу згідно з проєктом Івана Левинського. Після закінчення робіт друкарню перенесли у пристосований для цього будинок за адресою вул. Бляхарська, 9. В середині кварталу було утворене одне велике подвір'я, проте збережено червоні лінії вулиць вздовж зовнішнього периметра кварталу. Проектні креслення збереглися, але вони вимагають фахового аналізу історика архітектури.

У висновках викладено підсумки дисертаційного дослідження. Підкреслено, що українська дільниця, ядро котрої знаходилося біля церкви Успення, була заселена переважно українцями від XVI до початку XIX ст. У XVI-XVIII ст. кам'яниці використовувалися як приватне житло і місце праці. З початку XVIII ст. окремі приміщення у кам'яницях винаймають євреї, а в останній третині цього століття з'являється тенденція до перетворення кам'яниць у чиншові. Прибуток від винайму помешкань отримували протягом усього XIX ст. і приватні власники, і Ставропігійський Інститут. Ставропігія набувала кам'яниці прилеглого до церкви кварталу у два етапи: 1611-1733 рр. і 1837-1884 рр. Її друкарня протягом усього часу існування розташовувалася в межах цього кварталу. Ставропігійські будівлі зазнали ґрунтовної реконструкції на початку XX ст. і одночасно, відповідно до ухвали магістрату, були знесені кам'яниці сусіднього кварталу.

Розгляд локалізації кам'яниць та дворів, що належали українським міщанам у середмісті Львова, підтверджує, що в різні періоди соціотопографічні процеси відбувались відповідно до загальних закономірностей розвитку великих і середніх міст центральноєвропейського типу. В той же час, як відомо, українські міщани не лише зуміли адаптуватись до несприятливих умов, але й розгорнули суспільно-політичну й освітню діяльність, значення якої вийшло далеко поза межі міста і регіону.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. До питання розташування друкарні Ставропігії у будинку №9 на вул. Федорова (Бляхарській) // Наукові зошити кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів. — Львів, 1993. — С. 46-50.

2. Стадія джерелознавчого аналізу як підстава для проєктів регенерації історичних територій // Матеріали науково-практичної конференції «Проблеми регенерації історичної забудови

заповідних територій населених пунктів України». — Кам'янець-Подільський: Апостроф, 1994. — С. 71-73.

3. Приватні і громадські кам'яниці у кварталах Львова біля Успенської церкви у XVIII ст. // Вісник Львівського університету. — Львів, 1997. — Вип.32. — С. 206-217.

4. Креслення мешкальних кам'яниць в українській дільниці Львова кінця XVIII ст. // Вісник інституту Укрзахідпроект-реставрація. — Львів, 1997. — Ч. 8. — С. 58-66.

5. Львівська Ставропігія — власник нерухомого майна // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень Міжнародного V круглого столу. Львів. 3-5 травня 1995 р. — Частина друга. — Київ-Львів, 1995. — С.154-155.

6. Середньоринкові кам'яниці Ставропігії та її братчиків у XVIII ст. // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень Міжнародного VII круглого столу. Львів. 12-14 травня 1997 р. Львів: Логос, 1997. С. 69-71.

Долінська М.Л. Українська дільниця Львова у XVI-XIX ст. (соціотопографічна характеристика). — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 — історія України. — Львівський державний університет ім. І.Франка, Львів, 1997.

У роботі розглянуто процес розвитку забудови української дільниці пізньосередньовічного Львова, у ранньовітній період та упродовж XIX ст. Порівняння різноманітних джерел (архівних документів, історичних креслень та карт, іконографії), застосування елементів соціотопографічного аналізу і ретроспективного методу дослідження дозволило встановити місця розташування кам'яниць і парцель (дворів) у двох кварталах української дільниці Львова періоду XVI-XIX століть. Досліджено процес надбання Ставропігійським Інститутом нерухомого майна та способи його використання. Визначені місця розташування братської друкарні для всього часу її існування. В роботі викладено висновки про місця розселення українців на території Львова, функціональне використання і об'ємно-просторове вирішення їхніх кам'яниць, різницю між приватною і громадською нерухомою власністю.

Ключові слова: парцеля, кам'яниці, реєстри збору податків, локалізація, Львів, українська дільниця, соціотопографічний аналіз, Ставропігійське братство, Ставропігійський Інститут.

M.Dolynska. XVI-XIX cc. Lviv Ukrainian Part (Social and topographical testimonial). — Manuscript. A thesis for the Degree of Candidate of

History in speciality 07.00.01 — History of Ukraine. Ivan Franko Lviv State University, Lviv, 1997.

The work considers the progress of dwelling in the Ukrainian Part of Late Medieval Lviv during the Early Modern History and XIX c. Comparing different sources, namely archives, historical maps and draughts, historical sketches, iconography, applying elements of social and topographical analysis, as well as retrospective methods of investigation made it possible to find out two blocks of household sites in the Ukrainian Part of the XVI-XIX cc, Lviv. It reflects the process of acquiring by the Stavropygian Brotherhood and its functional employment. Location of the printing-house during the whole period of its work were found out.

The results of the research show: the whereabouts of Ukrainian households within the territory of Lviv, their functional specification, their exterior; alongside with the difference that existed between private and community mundane real estate.

Key words: plot, household, tax-payer register, location, Lviv, Ukrainian Part (Place), social and topographical analysis, Stavropygian Brotherhood, Stavropygian Institute.

Долынска М.Л. Украинские кварталы Львова в XVI-XIX вв. (Социотопографическая характеристика). — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 — история Украины. — Львовский государственный университет им. И.Франко. Львов, 1997.

В работе рассматривается процесс развития застройки в украинской части позднесредневекового Львова на протяжении нового времени и XIX в. Сопоставление разных видов источников (архивных документов, исторических чертежей и карт, иконографии), применение элементов социотопографического анализа и ретроспективного метода исследования позволило установить места расположения домов и участков в двух кварталах украинской части Львова на период XVI-XIX вв.

Рассмотрен процесс накопления недвижимого имущества Ставропигийским Институтом и способы его использования. Установлены места расположения братской типографии для всего времени ее существования. В работе сделаны выводы о местах расселения украинцев на территории Львова, функциональном использовании и объемно-пространственном решении их домов, различиях между частным и общественным недвижимым имуществом.

Ключевые слова: парцела, камениза, реестры сбора налогов, локализация. Львов, украинская часть города, социотопографический анализ. Ставропигийское братство, Ставропигийский Институт.

439802

AB 39.250